

УЗ ДВАДЕСЕТОГОДИШЊИЦУ УСТАНКА НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Генерал-потпуковник НИКОЛА ЉУБИЧИЋ

ОПШТИ НЕМАЧКИ НАПАД НА СЛОБОДНУ ТЕРИТОРИЈУ У СРБИЈИ 1941.*)

Од 21. октобра па све до пред крај новембра немачки генерал Беме је исцрпљујућим нападима потиснуо партизанске одреде из Мачве, Посавине и Шумадије према слободној територији, до линије: Краљево — Рудник — Љиг — Ваљево. Тиме је привео крају припреме за општи напад немачких јединица. Генерал Беме је желео да општим нападом захвати, опколи и уништи што више партизанских снага са дела западне Србије и Шумадије, па је зато и покушавао да их присили да се групишу на релативно малом простору. Стезањем обруча око слободне територије у западној Србији створио је полукружну операцијску основицу дугу око 250 километара (Ковиљача — Лозница — Ваљево — Љиг — Белановица — Крагујевац — Краљево) која је пружала веома повољне услове за развој трупa и за напад.

Током припремног периода генерал Беме је сталним нападима својих јединица, уз обилну сарадњу домаћих издајничких формација, успео да веже знатан број партизанских јединица и тиме да осујети наше нове офанзивне замахе на неком другом подручју, те да нам у знатној мери преотме иницијативу.

После тешких борби током октобра и новембра партизанским јединицама је престојало да издрже још један тежак напад непријатеља.

Овај удар већ је био на помолу кад је око 24. новембра у долину Мораве са источног фронта стигла 113. пешадијска дивизија.

Кад су све припреме биле готове отпочео је општи напад концентрисаних снага са операцијске основице у правцу слободне територије истовременим ударима са истока, североистока, севера и северозапада.

Генерал Беме је на суђењу у Нирнбергу објаснио циљ који је желео да постигне овом операцијом. Он је рекао:

„Моја основна и водећа мисао у операцијама 342. и 113. дивизије била је... отићи у залеђе партизанске групе Ужице, Чачак (8—10.000 људи) од чега сам очекивао слом партизана“.)

*) Овај чланак је део књиге „Ужице 1941.“ коју су написали другови: Никола Љубичић, Јеврем Поповић, Миљивоје Ковачевић и Миљивоје Радовановић Фарбин.

1) Зборник, I, док. 297, стр. 686.

Да би остварио постављени циљ — уништење главног дела партизанске живе силе на простору северно од Ужица и Чачка, генерал Беме је одлучио да са 113. и 342. пешадијском дивизијом изврши концентричан удар правцем Краљево — Ужице, односно Ваљево — Љубовија — Ужице, да брзим нападом ових колона, које су у року од три дана имале да стигну у рејон Ужица, изненади нападом у леђа главнину партизанских снага, док истовремено са севера и североистока нападају делови из ових дивизија, а и из 714. и 717. посадне дивизије. Заједно са тим немачким снагама требало је да учествују: 2, 3, 5, 9. и 10. недићевско-добровољачки одред, колубарско-недићевско-четничка група и четнички одред војводе Мојсиловића.

Велику помоћ су пружили Немцима четници Драже Михаиловића, јер су сталним нападима на широком фронту од почетка главног немачког напада онемогућавали нашим одредима да све чете избаце на положаје према Немцима. Нападом у леђа и бокове наших чета такође су омогућавали Немцима да лакше заузимају један по један положај.

Укупан број непријатељевих снага износио је око 80.000 људи. Ако се прихвати Бемеова процена да слободну територију брани 8—10.000 партизана, види се да је однос снага био бар 1 : 8, односно 1 : 10. А када су немачке трупе стигле на територију ужичког округа, тај однос је постао још повољнији по Немце зато што су они, нападајући дуж путева, потисли снаге суседних одреда даље од цеста, а потом се главнина немачких снага сручила на Ужички одред. Стога је сасвим разумљиво каква је тешка борба очекивала наше јединице. Треба додати да су отпочели зимски мразеви, да је на овом брдском терену температура већ била испод нуле, а да је било доста бораца слабо обучених и обувених, који су низ дана и ноћи уз врло оскудну исхрану провели на разним положајима, а сад је требало да се супротставе далеко бројним, добро одевеним и добро ухрањеним немачким војницима.

Немци су знали да њихово концентрисање не може остати незапажено, па су зато покушали да распоредом дивизија обману партизанску команду у погледу праваца њихове употребе. Тако су 113. пешадијску дивизију поставили у рејон Крушевца и северно, а касније у рејон Краљева, како би створили утисак да она напада само преко Краљева у правцу Чачка. Своју 342. пешадијску дивизију поставили су око Ваљева да би створили утисак како ће је упутити у правцу Чачка.

Међутим, тај распоред није навео наш Врховни штаб на погрешну одлуку. Близина Ваљева и Краљева центру слободне територије — Ужицу, као и јачина концентрисаних снага, наговештавали су да није у питању делимичан противнапад, већ да Немци намеравају општим нападом да ликвидирају слободну територију која им је и војнички, а нарочито политички, стално сметала.

МЕРЕ ЗА ОДБРАНУ СЛОБODНЕ ТЕРИТОРИЈЕ

Положај слободне територије, као и непријатељских гарнизона око ње, нарочито положај и близина Краљева и Ваљева пружали су непријатељу повољне услове за брз напад.

Наше снаге на слободној територији биле су недовољне да се супротставе далеко бројнијем у људству, а нарочито технички опремљенијем нападачу и да му онемогуће заузимање слободне територије, поготову што су све чете из одреда са слободне територије током двомесечних, даноноћних борби имале доста губитака. Па и тада, пред општи немачки напад, одредске јединице биле су развучене на широком простору, па се на појединим нападним правцима нису могле концентрисати потребне снаге. Због нових четничких напада неке се чете нису могле употребити у борби против Немаца, као што је то био случај са Прањанском групом из Ужичког одреда (1. ариљска, 2. пожешка, Моравичка, Црногорска и Словеначка чета).

Кад је Врховни штаб, проценивши ове и друге елементе, дошао до закључка да се у таквим условима не може одбрани слободна територија, он 26. новембра доноси одлуку да је брани што је могућно упорније, а потом да се јединице делом повлаче према Санцаку, а делом забацују иза леђа нападача и да даље дејствују на својим теренима.

Тада је друг Тито поново упозорио командни састав одреда да не треба водити само фронталне одбрамбене борбе, већ њих комбиновати са активним офанзивним дејствима, нападати где год је то могућно и тако наносити нападачу што више губитака. Директива Врховног штаба да се јединице не упуштају у одсудне борбе са надмоћнијим нападачем и да се слободна територија не брани грчевито имала је за циљ да се сачува сопствена војска, која ће у другим крајевима земље, тамо где се буде налазила, борбом створити нове слободне територије.

Да би партизанске снаге по повлачењу у Санцак биле колико-толико прихваћене, Врховни штаб је скренуо пажњу Главном штабу за Црну Гору и Санцак да повећа своју активност, нарочито на подручју према Србији.

Наређење да се са погодних положаја пружи што јачи отпор и потом да се повлачи у правцу Санцака добио је и Ужички одред. Услед тешких борби у протеклом периоду овај је одред претрпео доста губитака; чете су биле бројно смањене и растурене по разним секторима слободне територије. Ипак, све су оне биле спремне да дају све што могу у одбрани слободе свог града и целе околине.

Непосредна околина Ужица погодна је за одбрану. На правцу од Краљева све до Чачка земљиште је маневарско, па су јединице Чачанског и Краљевачког одреда могле дати на тим положајима уза-стопни отпор 113. пешадијској дивизији. А кад заузму Чачак пред Немцима ће се испречити Овчарско-кабларска клисура. Она је доста дуга и уска и зато врло погодна за одбрану: са мало ватрених средстава може се добро затворити пролаз. Исто тако могу се лако раз-

рушити комуникације и онемогућити пролаз моторним возилима свих врста. За одбрану тог правца нису биле потребне веће снаге.

Пред 342. пешадијском дивизијом на правцу Ваљево — Косјерић — Ужице постоје погодни положаји одмах изнад Ваљева, око Ластре у висини села Бачевци — Лесковица; следећи добар положај за одбрану је превој између Повлена и Маљена, зван Букови. И овај правац омогућује успешно комбиновање ватре са рушењем цесте. Даље, по дубини, после губитка Косјерића, врло погодан положај је Црнокоса и као последњи положај на овом нападном правцу је брдо Трешњица. На правцу од Ваљева преко Љубовије и даље долином Дрине положаји су нешто слабији, али благовременим поседањем неки се могу успешно бранити. Ипак, као најјачи положај издваја се Кадињача, превој који везује планину Тару са Јеловом гором. Преко тог превоја иде пут од Љубовије ка Ужицу.

У јутро 25. новембра кренула је у напад 342. пешадијска дивизија. Напад 113. пешадијске дивизије отпочео је два дана касније, вероватно због тога што су Немци желели да дејством 342. дивизије вежу главне партизанске снаге са слободне територије, па да снажним ударом 113. дивизије уз долину Западне Мораве и Ђетиње остваре своју замисао о опкољавању главнине наших снага северно од Ужица.

342. дивизија груписала се у две нападне групе. Снаге које су нападале преко Љубовије Немци су назвали нападном групом „Запад“. Она је била састављена од 699. пешадијског пука ојачаног главним делом дивизијске артиљерије и тенкова. Према Косјерићу нападала је група звана „Север“ у чијем се саставу налазио 698. пешадијски пук са неким ојачањима.

Између те две колоне нападали су делови 704. пешадијске дивизије са четницима, недићевцима и љотићевцима.

Први судар са јединицама Ваљевског одреда имала је десна немачка нападна колона, одмах око раскрснице путева Ваљево — Лозница — Пецка, а лева колона око села Драчићи. Немци су нападали снажно. Пред нападном групом „Север“ биле су јединице које су се тек вратиле из борби са четницима код села Рајковића. С обзиром на то да су чете партизанских одреда биле развучене на широком простору због ранијег учешћа у борбама са четницима немачке нападне групе постигле су у току дана знатне успехе, па су наставиле да нападају и наредних дана.

Команда Ваљевског одреда са својим јединицама на Љубовијском правцу, а на правцу Букова са својим и четама Ужичког одреда доста се успешно бранила. На појединим местима организовано је рушење комуникација: то је нарочито солидно урађено на друму Ваљево — Косјерић. Командант групе „Север“ обавестио је о томе команданта дивизије наводећи да је његова нападна колона наишла на порушени пут испод Ластре у дужини од око 300 метара, који се не може обићи ни оправити, јер се запрека брани ватром.

ОДБРАМБЕНА ДЕЈСТВА УЖИЧКОГ ОДРЕДА²⁾

Јединице Ужичког одреда имале су први судар са немачком колоном „Запад“ 27. новембра око 10 часова, кад су немачки предњи делови пристигли из правца Пецке и наишли на положаје с леве стране реке Љубовиђе, Брловина Врач, које су поселе 2. златиборска и две чете из Посавског одреда.

Око ових положаја развила се јака борба која је трајала око три сата. Немци су морали употребити авијацију и тенкове. Пробијању наших положаја знатно су допринели четници који су по групама иза леђа нападали и тако спречавали да се Немцима пружи упорнији отпор. Удружени непријатељи успели су око 13 часова да збаце све три наше чете са положаја и да наставе наступање ка Рогачици.

После заузимања Љубовије и положаја око овог места, Немци су сматрали да могу брзо наступати, тако да су се делови који су се повлачили испред њих нашли у тешком положају. Зато су они покушали да одступе ка косама азбуковачких планина, али су их нападе разне четничке групе; после тога покушали су се пребацити преко Дрине, у Босну, но то им нису дозволили четници мајора Дангића. Кад су немачки предњи делови били добро „дочекани“ на положају Војна — Обориште од једне рачанске чете, они су после наступали нешто обазривије.

До ноћи делови 2. и 3. рачанске чете стигли су до места Окле-тац, ту запосели положај и привремено задржали даље наступање Немаца.

У овим борбама Немци су имали доста губитака, али ни наши нису били мали. Обе рачанске чете су имале доста мртвих и рањених, али је највеће губитке претрпела 2. златиборска чета, на чије се положаје сручио главни удар ове немачке нападне колоне, и која се касније, током одступања, морала пробијати под сталном борбом са четницима. Од целе ове чете стигло је у рејон Ужица само десетак другова.

Током 27. новембра немачка нападна група „Север“ успела је да савлада простор око Ластре и да пред ноћ избије до подножја Букова. Да би савладали ово мало растојање (десетак километара) Немци су утрошили два дана. По томе се види да је пут био солидно порушен и добро брањен, па тенкови и остала моторизација нису могли да се крећу, а пешадијски делови нису смели без подршке артиљерије и тенкова да се даље увуку у овај пошумљени терен.

Тог дана отпочела је напад и 113. пешадијска дивизија упућујући једну — десну — колону (268. пешадијски пук) од Крагујевца преко Горњег Милановца. Део снага ове колоне упућен је правцем Крагујевац — Кнић — Чачак. Друга колона (260. пешадијски са 113.

²⁾ У чланку се не обрађују борбена дејства која су водили суседни одреди током ове операције, већ само она кад се главнина непријатељских снага нашла на територији Ужичког одреда и сусрела са четама овог одреда, ојачаним са два батаљона Посавског и две чете 2. шумадијског одреда.

артиљеријским пуком) наступала је од Краљева ка Чачку и даље преко Пожеге у правцу Ужица. Исто тако, од Краљева је упућена преко Рашке ка Новом Пазару једна колона (2. батаљон 261. пука). Остали, већи део 261. пука задржан је у дивизијској резерви.

Током дана нападне колоне које су наступале овим правцима избиле су до линије Мрсаћ — Бумбарово брдо.

Тако су Немци током 27. новембра освојили знатан део слободне територије. Иако су задржани на положајима: Оклетач — Букови и Еумбарово брдо — Мрсаћ, ипак су тог дана јасно ставили до знања да су за ову операцију привукли знатне снаге, те да наредних дана пред нашим одредима стоје тешки задаци.

Одмах ујутро 28. новембра Немци су кренули у силовит напад, уз подршку артиљерије, тенкова и авијације. С обзиром на знатну бројну, а поготово техничку надмоћност, они су и овог дана постигли знатне успехе, али они ипак нису одговарали тој надмоћности. Борбе су се одвијале углавном овако:

Десна нападна колона групе „Запад“ отпочела је напад око 8 часова. Што је време даље одмицало то се распламсавала све жешћа борба. Положај испред села Оклетач који су браниле рачанске чете погодан је за одбрану, те је овим јединицама успело да доста дуго задрже Немце. Но, око 11 часова Немци су успели да ове јединице одбаце са положаја, па су се друмом упутили ка Рогачици, одакле је један део пошао ка Бајиној Башти, а други ка Ужицу.

Тог дана у Ужицу је било врло критично. Евакуација тешких рањеника и осталог материјала, као што је муниција, штампарија и друго, одвијала се споро јер није било довољно камиона и других превозних средстава, а и то што смо имали било је изложено непрекидном бомбардовању од стране немачких авиона. У таквој ситуацији Немци су се од Рогачице упутили ка Ужицу, а пред њима није било наших јединица на положајима. Тада је команда Ужичког одреда позвала Раднички батаљон, те њега и неке чете из Посавског одреда хитно упутила на Кадињачу. Ове јединице су предвече 28. новембра запоселе Кадињачу. У међувремену Немци су по избијању у Бајину Башту, Костојевиће и Дуб застали. Зашто нису енергичније даље наступали није познато. Да су то урадили, могли су око подне 28. новембра без много напора бити у Ужицу.

Од немачких јединица које су нападале од Ваљева ка Ужицу преко Косјерића, планински масив зван Букови браниле су следеће наше јединице:

У подножју брда код Јеринића кафане били су положаји чета Ваљевског одреда.

Горе по врху и испод самог врха брда, правећи заклоне иза борових и букових стабала, спремале су се за одбрану чете Ужичког одреда и део батаљона 2. шумадијског одреда.

На десном крилу, око Дивчибара, налазила се 4. ужичка чета. Лево од ње бранила је положај 2. ужичка, а сам пут посела је

1. ужичка чета. Даље лево од ње налазиле су се две чете шумадијског батаљона. На овом положају био је и један брдски топ.

Предвече 27. новембра Немци су подишли овом положају и развили јединице за борбу. Тако су одмах ујутро 28. новембра напали пуном снагом. Тенкови и пешадија насртали су уз обилату помоћ артиљеријске и минобацачке ватре. Око 10 часова Немци су пробили положај код Јеринића кафане и почели да се пењу уз брдо. Главним снагама оријентисали су се на пут и његову ближју околину, док су извесне снаге упутили лево и десно од пута. Нешто јачу колону упутили су у правцу Дивчибара.

Око самог врха Букова поново се развила жестока борба. Немачка авијација је у таласима надлетала и помагала стрељачком строју да савлада ову добро брањену препреку.

Јединице које су браниле Букове дале су максимум оног што се у овим условима могло дати: чак је и онај једини топ искоришћен у пуном обиму, али ипак све то није било довољно да би онако јаким непријатељевим снагама могле спречити даље напредовање. Тако су око 14 часова Немци пробили овај положај, одбацили јединице од цесте и наставили наступање у правцу села Ражана и даље ка Косјерићу.

У то доба, даље испред ове колоне, налазило се нешто снага на положају Црнокоса, што је ипак било гаранција да она неће моћи до ноћи упасти у Ужице.

Током дана и јединице 113. пешадијске дивизије разбиле су снаге које су браниле правац ка Чачку и предвече 28. новембра предњим деловима ушле у Чачак.

Поподне и предвече 28. новембра ситуација по град Ужице и околна места била је тешка. Немачке нападне колоне стигле су до линије: Рогачица — Косјерић — Чачак.

Времена за даље организовање одбране и нових снага које би браниле прилазе није било. Ипак покушало се да се тај мали предах од једне ноћи искористи што се више могло.

Пошто је Раднички батаљон већ био на Кадињачи команда Ужичког одреда наредила је 1. рачанској чети да прекине борбе са четницима у селу Тубићима и да одмах крене ка Трешњици пред немачку нападну групу „Север“. Тамо су упућене и Словеначка и Црногорска чета. Моравичка чета добила је наређење да што пре стигне у Ужице, а Ариљска и 2. пожешка чета, које су се налазиле најдаље у правцу Равне горе, да крену у овом правцу.

Чете Ужичког одреда које су се налазиле око Прањана и Равне горе мало су касно покренуте. Вероватно их није било могућно раније извући због четничких напада, што је Немцима помогло да нешто брже напредују.

Да би отклонила опасност брзог продирања Немаца према Ужицу из правца Бајине Баште и Косјерића, команда Ужичког одреда наредила је и Рачанској чети да поседне положаје код Пјевчеве механе.

БОРБА НА КАДИЊАЧИ

Предвече 28. новембра стајао је Ужички раднички батаљон постројен на ужичкој пијаци. У њему су биле четири чете. Пета чета — радници фабрике оружја — изгинула је готово цела приликом експлозије у трезорима.³⁾ Са дрвене трибице борцима и окупљеном народу говорили су другови Кушић и Јерковић.

Они су се обратили борцима речима да су све очи упрте у њих, да сви људи који ту около стоје, сви наши рањеници, цео град, који високо цени своју тек добијену слободу — да сви они са пуно наде гледају у своје браниоце. Иако батаљон иде да затвори најугроженији правац, народ очекује да ће, ако не сасвим зауставити нападача, толико га дуго држати док се евакуација не заврши. „Радници Ужица и овај задатак ће достојно извршити“ — рекао је на крају друг Кушић.

Кад је батаљон пошао на задатак, у Коштици је стигло наређење да се Железничка чета врати, јер треба да онеспособи алатницу и сва постројења ложионице тако да их окупатор више не може користити.

У батаљону су остале три чете: Пекарска, Кројачко-обућарска и Ткачка. Воде их командант батаљона Андрија Ђуровић и командант одреда Душан Јерковић. За њима је нешто касније стигао на Кадињачу са једним брдским топом и Радивоје Јовановић Брадоња. Он је Јерковићу пренео наређење друга Тита да се на Кадињачи пружи нешто упорнији отпор, а потом да се дејство усмери на заштиту правца према Кремнима. Ноћ између 28. и 29. новембра Раднички батаљон је провео у оближњим сеоским кућама. Обезбеђење је до поноћи давала чета ткача, а после поноћи пекари. Они су патролирали у правцу Заглавка, али никаквих сумњивих покрета није било.

У јутро око 6 часова командири чета су заједно с командантом батаљона Андријом Ђуровићем обишли терен и извршили распоред. Положај на десном крилу испод групе кућа засеока Лекићи, код саме окуке пута, добила је да поседне Пекарска чета. Терен је био обрастао храстићима, истина не тако густим, тако да се чета брижљивим радом могла прилично успешно маскирати, што је било нужно с обзиром на близину пута.

Средину положаја, сам пут, добила је задатак да поседне и брани Кројачко-обућарска чета. Овај њен положај налазио се изнад друге окуке кад се из долине од Заглавка почне петити уз Кадињачу.

Даље лево од ње у правцу групе кућа Ракићи стављено је у задатак чети ткача да поседне положај и да га брани.

Посавцима који су, такође, већ били стигли на Кадињачу Јерковић је дао задатак да поседну висове Кадињаче од Ланишта до Глогињића.

Посади топа је наређено да топ укопа и постави на сам превод лево од пута код једне старе трешње.

³⁾ Пре почетка офанзиве Немци су пронашли једног издајника који је 22. новембра изазвао експлозију у фабрици оружја у којој је изгинуо већи део радника.

Тако је 29. новембра ујутро извршено поседање положаја на Кадињачи у две линије. Прва линија — Раднички батаљон готово у самом подножју, друга линија — Посавци на вису Кадињаче.

Око седам часова све чете су биле на својим положајима. Пришло се маскирању.

Командир Ткачке чете Бугариновић, пошто је обишао свој стрелачки stroj, добио је дојам да се његово лево крило нашло у потоку, те да неће бити добро искоришћено. Зато је предложио команданту Ђуровићу да са једним водом пређе поток и поседне каменито узвишење изнад Ракића кућа, звано Делића брдо, Ђуровић се с тим сложио.

Током минуле ноћи Железничка чета обавила је свој задатак у онеспособљавању ложионице и алатнице, па је 29. новембра ујутро добила наређење да поседне положај на путу од Кадињаче ка Ужицу, код велике окуке изнад Сињевца. Тиме се желело да се овај правац затвори по дубини, те ако Немци продру на Кадињачу, да им се успори надирање још на овом положају.

Дрхећи од хладноће и узбуђења борци су очекивали немачки напад. Сви су знали да не смеју отварати ватру пре него што чују пуцањ нашег топа или пушке са командног места. Тиме је Јерковић желео да Немце припусти што ближе те да им тада снажном ватром са блиског одстојања нанесе што веће губитке.

Нешто пре осам часова примећени су Немци у Заглавку. Настало је напето ишчекивање. Лежећи један до другог четрнаестогодишњи шегрт Саво Пауновић обратио се свом мајстору код кога је до јуче радио у радионици, Милићу Пантовићу, мало уплашено: — Мајсторе, сад ће Немци.

— Нисам ја, Саво, више за тебе мајстор — одговорио му је Милић — сад смо ми другови. Па је даље наставио: — Ова пушка и ова бомба унеле су промену у нашим односима. Сад смо ми ратни другови.

Није Сави све то било јасно, али му је било мило што овако мајстор с њим разговара.

Немци су ишли обазриво. Најпре се кретала група извиђача на бициклима (око педесетак људи) возећи лагано. С времена на време би стали и пуцали. Из аутоматског оружја прочешљавали су терен, који би им се учинио сумњив и тек кад отуда не чују одговора, наставили би пут.

Иза ове групе на неколико стотина метара кретала се друга група на мотоциклима са и без приколица. Они су били наоружани са нешто више пушкомитраљеза и тешких митраљеза, те је њихова ватра била снажнија од оне коју је отварала прва група.

Обе ове групе су застале нешто дуже код моста на путу испод к. 473. Одавде су подуже пуцали и потом полако путем ишли даље, а горе изнад њих покривени лишћем и грањем лежали су борци Пекарске чете. Лежали, ћутали и чекали.

Од Заглавка је кренула колона пешадије, дугачка, без прекида. Полако се вијугала за извиђачким групама. Кад су се Немци завукли доста дубоко између прве и друге окуке, одјекнуо је пуцањ нашег

топа. Његова граната, усмерена без нишанских справа — кроз цев, пала је посред немачке колоне. Иза овог пуцња сручио се на Немце ураган ватре. Пушке, три пушкомитраљеза и један тешки митраљез сипали су ватру на блиске циљеве, који су се од ове изненадне ватре ошамутили. Предњи делови почели су да беже. То је навело борце Кројачко-обућарске чете да изврше јуриш.

Немци су почели да се срећују, отворили су јаку ватру. Прво су се средили војници из оног дела колоне који није био под ударом наших бораца.

Нешто касније по брду Кадињачи, нарочито око положаја нашег топа, одјекивале су експлозије граната и мина, али топ је наставио да и даље упућује гранате на ову немачку колону.

Не знамо да ли су Немци тада, или раније, били упутили обухватне колоне. Тако се десна обухватна колона кретала правцем Заглавак — Љута стијена — Околишта — Таков камен и даље према Кадињачи и лева правцем Заглавак — Подгорје — Глогоњићи — Кадињача.

Вероватно су те колоне кренуле у исто доба кад и ова путем, или нешто раније, јер су четнички елементи на време упозорили немачког команданта да ће Кадињача бити брањена. Но њима је требало доста времена да изврше маневар и да се браниоцима Кадињаче нађу иза леђа. После тридесетак минута од нашег напада Немци су се савим снашли. Оценили су по ватри снагу и положаје бранилаца, а потом и места ватрених тачака, па су на њих усмерили минобацачку и артиљеријску ватру.

Тада су почели у таласима да нападају наше положаје. Период док се Немци нису снашли био је пропуштен; у то доба могао се стрелачки stroj Радничког батаљона мало повући ка вису Кадињаче, где је могао пружити још јаки отпор и потом је требало, према замисли друга Тита, да се нађе на правцу Ужице — Кремна.

Али не само што није било повлачења, већ се јуришем овај stroj још више спустио у долину и тако још више попримио карактер упорне одбране.

Може се рећи да је сама замисао бранилаца Кадињаче још од почетка била постављена са тежиштем на јачу одбрану, чим се отишло са положајем у подножје брда.

Али и поред тога било је могуће одступити, нарочито после првог удара. Било је изгледа и касније да се може извући знатан део бораца све док Немци нису разбили Посавце и затворили обруч.

Зашто то није урађено, тешко је данас дати одговор. Осећања љубави и мржње била су изгледа пресудна: Она су била толико јака да су ови људи заборавили на себе. Они су знали да је иза њих град Ужице у коме су провели своју револуционарну младост и који су успели да ослободе.

Тамо иза њих остали су њихова родбина, познаници, а нарочито рањеници. Сви ови су се надали да ће Немци бити задржани, сви су веровали у њих.

Пред њима је мрски окупатор познат по својим злочинима. Пред њима је окупатор који хоће да поново гази по Ужицу, да својим присуством скрнави тешко стечену двомесечну слободу.

Зато радници нису одступали.

Борба је настављена несмањеном жестином. Немци знатно надмоћнији, са далеко јачом ватреном моћи, нападали су упорно желећи да у фронталном судару што пре разбију одбрану Кадињаче и да потом надиру ка Ужицу. Раднички батаљон је услед непријатељске ватре бивао бројно све мањи, али ипак још толико јак да им није дозвољавао даље наступање.

Крилне колоне Немаца наступале су такође журно; успут су хватале сељаке, нагониле их да им носе муницију и на крају их убијале. Тако су на Ливатку стрељали око 15 људи.

Немачки артиљерци морали су добро да се помуче да би уништили један једини наш топ чији је положај био добро изабран, готово на самом превоју, па су гранате усмерене на њега подбацивале или пребацивале и тамо по долинама експлодирале. Цела њива Милутиновића „Код извора“ је била изрована од немачке артиљерије, а топ је још с времена на време избацивао по неку гранату мада је послуга била у неколико наврата затрпана земљом од експлозије граната које су пале близу оруђа. И тек кад је дошло до пуног поготка и нишанција погинуо, топ је ућутао.

Нешто касније Немци су избили са обе бочне колоне на висове Кадињаче и притиснули борце Посавског одреда. Ови су се упорно борили, али су их Немци полако потискивали. У једном јачем нападу погинуо је комесар одреда Божа Марковић. Тада су Немци искористили моменат и збацили Посавце са виса Кадињаче.

Раднички батаљон или, боље речено, преостали живи борци из тог батаљона, били су опкољени, али су и даље наставили са борбом. Гинули су један за другим. Кад је погинуо Аца Миланковић, нишанција на тешком митраљезу, заменио га је други борац, али и он одмах гине. Нешто касније гине и трећи нишанција. Више није имао ко да леже за митраљез. Рањени борци су тукли до погибије или до задњег метка.

Борба на Кадињачи почела је око два сата поподне да јењава, да би око пола три сасвим престала. Чули су се само поједини пуцњи. То су Немци убијали беспомоћне рањенике.

Код једне крушке погинуо је командант батаљона Андрија Ђуровић. Крај њега је остала повећа гомила празних чаура. Храбро се борио са својим друговима радницима и заједно са њима положио свој живот.

Нешто даље, крај врзине, у седећем ставу ослоњен на обронак, наћен је мртав командант Ужичког одреда Јерковић. Изгледао је као да осматра бојиште и да се чуди зашто су ућутали ови храбри ратници, зашто дозвољавају Немцима да се даље крећу ка Ужицу.

Тек предвече 29. новембра Немци су били у стању да од Кадињаче наставе покрет ка Ужицу. Но, пре њих у Ужице је стигла немачка колона од Косјерића. Тако је захваљујући упорној одбрани на

Кадињачи онемогућено Немцима да обухватним колонама дођу у рејон Ужица и опколе наше снаге северно од овог града.

Ретко је који од бораца Радничког батаљона изишао са Кадињаче. Један од њих је Сава Пауновић. Рањен, сакрио се у једну увалу. Немци су пролазили поред њега, он је присиљавао себе да се ничим не ода да је жив. Исцрпен, једва је стигао до врха брда где су биле неке куће. У дворишту је лежао мртав син домаћин, младић од око 23 године, који је погинуо иако није у борби учествовао.

Кад је Пауновића видјела мајка погинулог младића и неке комшије, потрчали су да га убију, јер су сматрали да су партизани криви за смрт овог младића. Тада је из куће изишао домаћин Милош Стефановић, пришао је дечаку-рањенику, узео га на руке и унео у кућу, говорећи присутнима:

— Мртви су мртви, а живе треба спасавати. Ови мученици боре се за нашу слободу, погледајте колико их је мртвих на Кадињачи. Они су људи као и мој син.

За подвиг на Кадињачи 29. новембра 1941. године, поводом десетогодишњице наше револуције, одликован је Ужички раднички батаљон Орденом заслуга за народ I реда.

БОРБА НА ЦРНОКОСИ

Нападна немачка група „Север“ провела је ноћ 28/29. новембра са главнином у Косјерићу, а предњим деловима испод самог брда Црнокосе. Овај доста погодан положај за одбрану били су посели 1. златиборска чета и неки делови Посавско-тамнавског батаљона, укупно 200 — 250 људи. На њих је нападао ојачани пук 342. пешадијске дивизије, што је износило преко 5.000 људи.

Јака артиљеријска ватра сручила се најпре на брдо Градину (к. 778), а касније на висове Црнокосе: Границу и Митрово брдо. Тенкови и пешадија искористили су дејство своје артиљерије, те су полако једним делом наступали цестом, пењујући се серпентинама уз Црнокосу, а другим делом, састављеним углавном од пешадије, од Косјерића сеоским путем до коте 619 и потом даље ка вису Црнокосе званом Сандук.

Наше јединице су дале доста добар отпор, нарочито колони која се кретала цестом, јер су на време порушиле пут на неколико места, и на тај начин успеле да спрече брз продор тенкова, а самим тим су успориле напредовање и пешадије, која се нерадо одвајала од тенкова. Зато је ова колона у прво време споро напредовала али кад је авијација притиснула наш стрељачки строј, а поготово кад је нешто касније избила деснокрилна немачка колона на Сандук и почела да напада у правцу Митровог брда, што је довело до бочног удара у борбени поредак бранилаца Црнокосе, наше јединице биле су присиљене на одступање. Кад су одбацили ове чете са Црнокосе, Немци су наставили наступање преко Карана ка Ужицу.

Групе за рушење објеката, које су биле упућене из Ужица да на подесним местима поруше пут од Црнокосе ка Ужицу, покушале су да успоре кретање немачке моторизације. Али с обзиром да је терен погодан за обилажење порушених делова пута или објеката на њему, то се рушењем није много постигло.

Тако су Немци са овом колоном пре подне избили пред Пјевчеву механу. Одавде се терен пење ка брду Трешњици и потом води косом до Сарића осоја, а онда се спушта ка Ужицу. Према томе, ово је био једини положај на којем се могао овој колони пружити нешто јачи отпор. Поселе су га 1. рачанска, Црногорска и Словеначка чета. Немци су покушали да предњим деловима разбију одбрану, али им то није пошло за руком. Борба је трајала око два сата. Тек кад су развили нешто јаче снаге из главне колоне и напали на широком фронту, Немци су успели да збаце наше јединице са положаја и да наставе кретање, и то главнином ка Ужицу, а мањим делом снага ка Пожеги.

Да би ослабили отпор, Немци су се из Косјерића укључивали на наше телефонске линије, упадали у наше разговоре саопштавајући: „Све је у реду“. „Нема опасности, нека се трупе врате у касарне“.

УЛАЗАК НЕМАЦА У УЖИЦЕ

Тенкови, праћени моторизованом пешадијом и у садејству са авијацијом 29. новембра 1941. године, по подне, спустили су се низ Сарића осоје. Кад су улазили у град, на другој страни су излазиле групе другова. Међу последњима Ужице су напустили Стејић, Слободан Пенезић и Вукола Дабић. Када су полазили, Стејић, је приметио да застава није скинута. Наредио је да се заустави камион, затим се попео на кров зграде где је до тада радио штаб одреда, и скинуо заставу. Није хтео да овај симбол слободе остави Немцима да га скрнавe. Тенкови се нису у Ужицу задржавали. Одмах су наставили покрет и избили на дрвени мост на Ђетини, који је био миниран. Али, до експлозије није дошло било зато што је неки издајник пресекао штапин, било због нестручно постављених експлозивних средстава. Сем тога, ни пут од Ужица ка Златибору није на време порушен. Све то могло нам се горко осветити.

Наиме, руководство нашег устанка са деловима обезбеђења које је претежно сачињавала Моравичка чета, одступало је новим путем ка Мачкату, или пак старим уз Забучје. Тако су се и једни и други нашили између задње окуке новог пута засеока Прљевићи и Беле земље, кад су наишле групе авиона и устремиле се на њих. Авиони су бацали бомбе и митраљирали, а из Ужица су надирали тенкови. Покушај Лоле Рибара, Петра Стамболића, Драгана Павловића и Жеље Ђурића да минирају пут није дао никакве резултате. Мине се нису могле набрзину укопати у тврду камену подлогу, поготово не под вагром и бомбама немачких авиона и тенкова који су се све више при-

мицали. Немци су до Ужица ишли доста обазриво, али после заузимања града наставили су да продиру без застајања.

Друг Тито се после изласка из Ужица зауставио са Кушићем на високој стени која штрчи на падини брда Забучја, званој Биоктош. Нешто касније код њега је дошао и Пенезић.

Одавде је друг Тито могао лепо пратити развој ситуације. Кад су Немци ушли у град и почели даље да надиру, он је наредио Кушићу да крене у правцу села Љубања, организује одбрану и спречи Немцима да продру правцем Ужице — Љубиш, преко Љубања, а Пенезићу да организује одбрану код великих окука, изнад централе, и спречи продор Немаца од Ужица ка Чајетини.

Они су кренули на извршење задатка. Али баш кад су Железничка чета и други делови пристизали, наишле су веће групе немачких авиона и омеле их у поседању положаја. У међувремену су стигли и немачки тенкови са моторизованим деловима.

Не само што су авиони, а касније и тенкови са моторизованом пешадијом, угрозили животе бораца који су се затекли на овом простору, већ су се ту око Беле земље 29. новембра предвече нашли другови Кардељ и Ранковић, главни део Врховног штаба и ЦК наше Партије. Услед напада из авиона, бомбардовања и митраљирања они нису могли да иду даље, а тенкови праћени моторизованом пешадијом су надирали и пристигли на неких стотинак метара. Парчићи авионских бомби, тенковских граната, затим зрна из разног аутоматског оруђа, одзвањали су од каменитих стена Забучја. У истом положају, само нешто источније, нашао се и друг Тито. Претила је опасност да падне непријатељу у руке. Настало је пробијање под страшном ватром. Једни су одступали према Мачкату, а други према Рожанству.

То је био један од врло критичних момената за судбину наше револуције. Но, већина другова успела је да се пробије и да током ноћи изађе на плато Златибора, звани Палисад.

У борби је погинуо секретар ужичког окружног комитета Жељо Ђурић. Тешко рањеног Вишића, једног од најбољих масовика наше Партије у ужичком крају, ухватили су Немци. И доста дивних другова је ту пало, али се главнина пробила и наставила пут.

ДАЉА БОРБЕНА ДЕЈСТВА

Навече 29. новембра око 20 часова команда 113. дивизије добила је задатак да смени у Пожеги јединице 342. дивизије. Даље гоњење делова, који су одступали углавном је поверено команди 342 дивизије. На основу те заповести командант 342. дивизије, генерал Хофман, доноси одлуку да за гоњење формира три колоне и то:

— колону „А“ која наступа правцем: Дупци — Кремна — Вардиште;

— колону „Б“ правцем: Ужице — Мачкат — Чајетина и даље; и

— колону „Ц“ правцем: Ужице — Збојштица — Љубиш.

113. пешадијска дивизија усмерила је напад од Пожеге у правцу Ариља и Ивањице.

Сутрадан, 30. новембра, настављен је покрет. Овог пута није се ишло само цестом, него широким фронтом лево и десно од ње по групном распореду. Тако су урадили, свакако, због тога што су хтели да детаљније претресу терен, као и да лакше савладају евентуални отпор. Главни удар наносила је немачка колона „Б“. Она је кренула ујутро око 7.30 часова из Мачката и пред Чајетину је избила око 11 часова. После краће борбе успела је да заузме ово место и онда је наставила покрет ка Палисаду. До борбе је поново дошло код Партизанских Вода (тада Краљеве Воде). После повлачења наших снага са овог положаја, Немци су својим извиђачким јединицама по мраку избили на линију Рибница — Борова глава. Остале нападне колоне, „А“ и „Ц“, наставиле су наступање без неког већег отпора.

Током овог дана Немци су извршили још један страховит злочин. На Палисаду и Партизанским Водама су побили неколико стотина тешких рањеника. Ови другови нису могли бити на време евакуисани, јер се није располагало са довољно транспортних средстава. А и то што је било, стално је било притиснуто нападом немачке авијације, те се није могло дању кретати. Кад су избили немачки тенкови и оклопна пешадија, другови су излазили из кућа, покушавајући да се склоне у јаруге и жбуње. То су Немци приметили, па су тенковима газили ове беспомоћне људе, а оне друге које су нашли у кућама су побили.

ПРОБИЈАЊЕ НАШИХ ЈЕДИНИЦА

Ужички одред је, као и остале наше снаге, одступао под неobiчно тешким условима. Непрекидно нападање од немачких потерних група и разних четничких банди, глад и страховита зима, откривен терен који су стално Немци контролисали из ваздуха, отежали су ионако сложен задатак пробоја и извлачења јединица. Неке су се чете пробиле источно, а неке западно од Ужица. 1. ариљска и 2. појешка чета прешле су цесту и пругу Ужице — Пожега код Висибаве и дошле у село Роге, а потом наставиле покрет ка Радобуђи. Тамо су се повукли и делови 1. појешке чете. Нешто касније у село Радобуђу стигао је Кушић, а потом и 2. ариљска чета. Од тих снага Кушић је створио једну ударну групу. Поред тога, тамо су једно време били делови Крагујевачког и Краљевачког одреда, а долазиле су и неке јединице Чачанског одреда, које су се после краћег времена већим делом вратиле на свој терен.

Централна група јединица Ужичког одреда које су браниле положај Букове није се скупно повлачила. Тако се 4. ужичка чета повукла од Субјела преко Каленића до Здравчића. Ту се нашла 30. новембра и била бомбардована из ваздуха. Пругу и цесту је прешла ноћу 30. новембра, и то навече код Узића и преко Дрежника стигла на Муртеницу и даље је одступала на југ, па је ноћу 2/3. децембра прешла Увац и дошла у село Радојњу.

После повлачења са Букова 1. и 2. чета, са неким четатама из Ваљевског одреда, повукле су се ка Сечој Реци. Одавде су се ваљевске јединице вратиле на свој терен, а ове две чете дошле су у село Стапари и Буар, код Ужица. Ту је од ове две чете, које су током ранијих борби имале знатне губитке, створена једна чета. За командира је одређен Луне Миловановић, а за комесара Алекса Дејовић.

После преформирања ова чета је упала у стари ужички град, одакле је изнела већу количину муниције и бомби која је ту била склоњена. Све је ово пренето у село Буар. На овој просторији чета се задржала до 13. децембра, кад су је у селу Стапари напаале јаче немачке снаге, те је била приморана да одступи у правцу Санџака.

Трећа ужичка чета се са терена око Вишеграда под притиском четника повукла на Златибор и дошла у село Семегњево, где се спојила са групама партизана које су се ту налазиле.

Немајући везе са осталим јединицама, ова група је самостално правила план за пробој. На крају су се договорили да покушају пребаци се на планину Тару и изманевровати немачке јединице, које су тих дана детаљно претресале златиборски масив. Сматрали су да ће са Таре лако ухватити везу с партизанима у западној Србији и источној Босни. Ноћу 3/4. децембра кренула је ова колона из Семегњева ка Тари. Ноћ је била мрачна, а терен врло тежак, те се ишло доста споро, а с обзиром да се кренуло нешто касније, то се колона пред свитање нашла пред Шарганом. Пошто превојем Шаргана пролазе пут и пруга Ужице — Вишеград, очекивало се да нека немачка јединица обезбеђује тај положај. Да не би по дану прелазили доста откритивен терен, одлучено је да се предани у колибама породице Ђокић.

Али чим се мало разданило, колону су напали потерни делови 342. пешадијске дивизије. Зрна су шишала кроз дрвене зидове колиба. Напад Немаца био је врло жесток. С обзиром да су тих дана претресали терен, то су се њихове потерне групе са разних страна усмериле ка овим колибама. Трећа чета је успела да се пребаци преко Великог врха (к. 1182) и косом даље у село Шљивовицу. Остале јединице су се повукле ка Семегњеву. У Шљивовици је нашла 1. златиборску чету, која је од Црнокосе одступала преко Јелове горе. Обе чете, златиборска и 3. ужичка, кренуле су током наредне ноћи преко Златибора и стигле до села Доброселице, где су ухватиле везу са Слободаном Пенезићем. После дан-два задржавања на овом терену наређено им је да крену у Санџак, па су преко Сјеништа стигле у село Радојњу негде око 8. децембра. Тако су се у Радојњи нашле 1. златиборска, 3. и 4. ужичка чета са још неким групама из осталих јединица Ужичког одреда. Касније је овамо стигла и 1. ужичка чета.

Све три немачке потерне групе 342. пешадијске дивизије су избиле 1. децембра навече на демаркациону линију. Даље је била територија која је припадала Италијанима. Исто тако се и 113. пешадијска дивизија пробила 2. децембра у Ивањицу. После тога неколико дана су ове јединице претресале терен и хватале рањене и болесне наше другове. Око 9. децембра Немци су своје трупе повукли у гарнизоне.

Даље борбе против партизана препустили су недићевцима и четницима, којима су увек у тежим ситуацијама долазили у помоћ.

Одмах ту иза демаркационе линије били су италијански гарнизони: Нова Варош, удаљена свега неких десетак километара, док су Пријепоље, Прибој и Бистрица удаљени највише 20 — 30 километара. Наше пребацивање на њихову територију није им могло остати непознато. И они би свакако нешто предузели да им је то било могућно. Немци се жале што су они тада остали пасивни и у својим дописима из тог периода кажу: „Услед своје бројне слабости Италијани ништа не предузимају“. За сређивање наших јединица било је врло погодно то што су они остали неактивни, а Немци су обуставили даље губитке.

На сређивању наших јединица које су стизале из Србије у Санџак радили су другови: Ранковић, Лола Рибар и Пера Стамболић. Они су врло брзо, од јединица које су тамо стигле у доста тешком стању, правилним партијско-политичким утицајем створили чврсте војничке колективе.

ИСХОД НЕМАЧКЕ ПРОТИВОФАНЗИВЕ ОКО УЖИЦА

Употребом знатних војних снага и обимне технике уз свесрдну сарадњу издајника свих врста и боја, успело је Немцима да потисну наше јединице и заузму слободну територију. Тај успех није био очекиван, с обзиром на снаге које су употребили у овој операцији.

Што се тиче освајања територије Немци су постигли успех, али главни циљ — уништење главнине партизанских снага северно од Ужица и Пожеге — нису остварили.

То признаје и сам командант за Србију који у свом извештају констатује следеће:

Заједничким дејством 342, 113, 704. и делова 717. дивизије партизани су разбијени и потиснути у Санџак и Босну. Неки њихови делови повукли су се јужно од Западне Мораве ка Ивањици и западно од Новог Пазара. На овом простору они су почели понова да се прикупљају и организују.⁴⁾

Па и сам заменик команданта за Југоисток, генерал Кунце, који је обишао овај фронт између 30. новембра и 3. децембра 1941. године по повратку у Солун каже:

Операција 342. и 113. пешадијске дивизије на простору Ужице — Чачак изненадиле су комунисте у већем степену. Њихова главнина успела је додуше да измакне уништењу и да се извуче ка југу и југозападу у области које су окупирани Талијани.⁵⁾

Оцена ове противофанзиве од стране нашег Врховног штаба и Централног комитета објављена је у Билтену за децембар 1941. и јануар 1942. године где се каже:

⁴⁾ Извештај немачког команданта за Србију команданту за Југоисток (VII к. 70/V. рег. бр. 9/I).

⁵⁾ Извештај заменика команданта за Југоисток, генерала Кунцеа (VII к. 70/V. рег. бр. 9/I).

Тенкови и авиони одлучили су ову осмодневну битку. Непријатељ је успео да нас потисне из Ужица, Љубовије, Вајине Ваште, Пожеге, Чачка, Ариља итд. Али нас непријатељ није успео разбити. Пред непријатељем се повлачио само један мањи део партизанских снага, које су стоју по стопу браниле ослобођену територију и онда се под вођством Врховног штаба повукле у Санџак да би ту наставили борбу у Србији. Већи део партизанских снага остао је на терену. Оне су се само повукле лево и десно од главних комуникација којима је продирао непријатељ и заузеле своје старе положаје, откудa воде опет упорну борбу против окупатора и домаћих издајника.⁶⁾

Да су током ове операције немачке дивизије водиле тешке и крваве борбе признају и сами немачки команданти. Тако се заменик команданта Југоистока генерал Кунце на саслушању у Нирибергу, кад је говорио о дејствима дивизија употребљених у овој операцији, жали на тежак терен који је врло подесан за партизански рат и на наш начин дејства у то доба, што је све условљавало да се њихова операција није развијала тако брзо како су желели и каже:

Вид борбе овде није уобичајен. Партизани се нису утврдили на пољским положајима око Ужица и у њима очекивали немачке нападе. Они су имали врло добру обавештајну мрежу и извиђачку службу и сазнали су увек благовремено и тачно кад и где ће Немци нападати. Чим би Немци кренули у напад они би се растурили по терену и избегавали борбу са већим немачким саставима. У току нападања Немаца они су исте нападали из постављених засада, изненадно и брзо и то већином њихове позадинске делове: као курире, везисте, делове за снабдевање, а првенствено поједина возила итд. Често се догађало да су поједини партизани, који су се у почетку били склонили у заклоне од артиљеријске ватре, или су били извиђачки маскирани негде у жбуњу, вршили изненадне ватрене препаде на немачке групе и то у тренутку када би исте пришле близу поред њих и тако стварали велики ефекат у борби, а Немцима наносили велике губитке — нарочито приликом засада. После извршеног препада они би у тренутном метежу нестајали у покривеном и испресецаном земљишту. Наглашавам да је при томе било врло тешко оценити разлику између зартизана и обичног мирног сељака — мештана.⁷⁾

Из ове изјаве види се да је немачким старешинама и војницима нарочито тешко падала наша партизанска тактика. Бројно и технички надмоћнији они су желели отворене сукобе, а наше су јединице умешно искористиле тактику коју је поставио друг Тито. Ми смо подечним начином вођења борбе ову немачку надмоћност знатно ублажили. Баш из ове изјаве генерала Кунцеа види се колико је друг Тито био у праву кад је стално упозоравао, и раније и током ове операције, да се држимо партизанског начина ратовања.

Углавном, тако смо и дејствовали, премда смо у извесним случајевима поједине положаје бранили упорније него што је требало, као што је то био случај на Кадињачи.

До тога је долазило због тога што је, како старешинама тако и борцима, било просто несхватљиво да се слободна територија препусти окупатору. Можда је томе допринело и то што смо у дотадашњим те-

⁶⁾ Зборник, II/1, стр. 113.

⁷⁾ Изјава заменика команданта за Југоисток, генерала Кунцеа на саслушању у Нирибергу (VII, док. Ф. 14/1).

шким борбама против четника успели да одбранимо своју територију, па су, сасвим нормално, и током борбе са Немцима гајене такве илузије.

Но, без обзира на све то и борци и старешине пружили су Немцима снажан отпор и дејствовали су како су најбоље знали и умели. Оно што је одлучило у овој операцији била је изразита надмоћност непријатеља у људству и наоружању. Истина, и у борбама са четницима ми смо се често сусретали са њиховим изразито надмоћнијим јединицама, али смо бар били равноправни у погледу техничке опремљености. Војничку обученост њиховог кадра надокнађивали смо револуционарним одушевљењем и храброшћу а бројну премоћ моралом бораца. Тако смо све борбе са четницима решили у своју корист.

У овој операцији са Немцима нашли смо се у изразито неравноправном положају. Они су били бројно и технички премоћни, а старешински и војнички састав био је боље обучен и располагао је искуством из борби у СССР-у или при окупирању Француске. Једино наше преимућство био је морал и жеља да бранимо слободну територију, а то у овом случају није било довољно.

Ипак, ми смо пружили достојан отпор. Да су Немци имали тежак посао види се по томе што је њихова 342. пешадијска дивизија од својих полазних положаја код Ваљева, преко Љубовије до Ужица, имала да савлада растојање од око 130 километара, а њена левокрилна колона „Север“, од Ваљева преко Косјерића до Ужица 78 километара, и оне су та растојања под борбом савладале за пет дана, што значи да је деснокрилна колона прелазила око 25, а левокрилна само по 14 километара дневно. Кад се има у виду коликим бројем тенкова, оклопних кола, авиона и артиљеријских оруђа су располагали, онда се не би могло рећи да је темпо наступања у овој операцији био нарочито брз, поготову кад се зна да партизани нису имали ни једно једино противтенковско артиљеријско оруђе. Истина, ми смо се сналазили, те смо рушењем путева и сачекивањем тенкова на подесним местима, где су на њих бацане флаше са бензином надокнађивали непријатељева преимућства.

Није брже наступала ни 113. пешадијска дивизија. Она је за три дана од својих полазних положаја код Краљева стигла до Пожеге, из чега се види да је растојање од свега 73 километра савладала за три дана, односно да је дневно напредовала по 24 километара.

Тако се може сматрати да је 1. децембра 1941. године навече, избијањем немачких снага на линију: Јавор — Увац — Вардиште, завршена ова операција, названа прва непријатељска офанзива.
